

A lengyel földindulás

A hetvenes évek közepe óta senki előtt, aki egy kicsit is nyitott szemmel figyelt, nem volt titok, hogy Lengyelországban « valami készül ». Ez a « valami » — amit válságnak észlelt a külvilág, eszméletnek a lengyel társadalom — lassan érlelődött. Tulajdonképpen már jelen volt az 1970. évi zavargások óta, Damoklész kardjaként lebegett a gazdaságirányítók feje felett, főpróbát tartott 1976-ban, majd újabb négy évig készülődött, hogy ezúttal, teljes fegyverzetben színre lépve, birtokába vegye az országot. Ami korábban morgás, zúgolódás, tompa elégedetlenség volt, 1980 nyarára elhatározássá érlelődött. A készületlen dühkitörést felváltotta a hosszútávú, jól átgondolt, összehangolt cselekvés. Júliusban még a párttitkár volt az úr Lengyelországban. Szeptember végére az apparátust körülfogta az új, független szakszervezetek sűrű szövésénye.

Augusztusban volt az első meglepetés. Tömeges sztrájkra ugyan már másutt is volt példa Szovjet-Európában, még arra is, hogy a sztrájkolók csitítására pártfejesek sietnek le a helyszínre, de arra még nem, hogy — mint ezúttal Gdanskban, Szczeczinben, Katowicében és másutt — a pártállam *a munkabeszüntetők választott bizottságaival* áll szemtől szembe.¹ Arra sem, hogy ezekkel muszáj szóbaállnia, sőt ceremóniálisan és tisztelettudóan asztalhoz ülnie, mint valami fegyverszüneti delegációnak, amelyet a *másik*

1. Kivéve Budapesten 1956. október-novemberében.

hadviselő fél egyenrangú delegátusai fogadnak. S még ez sem egészen pontos helyzetkép; a formainál is fontosabb újdonság ugyanis az volt, hogy a pártállam delegációja *területek feladásáról* tárgyalt. A rendhagyó, minden előzményt nélkülöző alku tárgya az volt, hogy a dolgozóknak lehetnek-e autonóm (párt-hajtósíj-mentes) szakszervezetei, s hogy van-e joguk — párturalom mellett — sztrájkig menő bér- s egyéb önvédelmi harcra?

1917 óta most történt meg első ízben valahol, hogy a leninista állam meghajolt a lakosság egy összehangolt csoportjának szervezett nyomása előtt; hogy követeléseit ország-világ előtt tárgyalásra méltónak ismerte el, s hogy — a gazdaságiaknál is fontosabb — *intézményes* engedelményekre ráállt. Hallgatólagos, burkolt nyomásnak már más kommunista állam is engedett, beleértve a legnagyobbat, szervezett társadalmi ellenakciót azonban még soha jogosultnak el nem ismert,² még ha élén az Atyaisten állott is összes szentjeivel. Ezúttal csak egy Lech Walesa nevű, tegnap még ismeretlen, hat gyermekes, nyomorgó, üldözött és mélyen vallásos munkásember állott az élen. A rögeszmés Walesa, aki egy szép napon fejébe vette, hogy szabad szakszervezetet alakít, s akit ezért a helyi belügyesek havonként rugdostak össze. (Hogy munkája nem volt, az ugye magától értetődő?) Nos, ez előtt a Walesa előtt hajolt meg a PB-tag és miniszterelnök-helyettes Jagielski, midőn a hajógyári munkások sorfala között a tárgyalóasztalhoz érkezett; *ezt* a Walesát köszöntötte « Elnök Úr »-ként, s ővele együtt írta alá a fordulópontot jelentő történelmi okmányt.³

A helyzet ugyan ezzel nem jutott nyugvópontra (miért is jutott volna?), de Lengyelország történetében új fejezet nyílt, amelynek ismerete, megértése minden további

2. Vagy ha elismerte ideig-óráig, mint az 56-os fölkelés esetében, utóbb törvénytelennek nyilvánította, résztvevőit megölte, lecsukta, üldözte.

3. Az augusztus-szeptemberi események kiemelkedőbb mozzanatait lásd alább « Gdanski krónika » c. összeállításunkban.

cselekvés előfeltétele Közép-Kelet-Európában. Hogy történhetett? Mit hozott? Mire vezethet? Erre próbálunk az alábbiakban válaszolni. Kötetünk minden írása a maga módján adalék a lengyel földindulás jobb megértéséhez.

Amikor Gdanskban és néhány más lengyel iparközpontban kirobbant a *politikai* sztrájk, s megkezdődött a párt-hatalom tervszerű visszavonulása, az ösztöneire hallgató Kelet-Európa biztosra vette, hogy rövidesen akcióba lépnek egy testvéri hatalom dicsőséges tankjai. A mai agyonnyomorított Kelet-Európánkban a félelmi reakciók oly hevesek, hogy a közvélemény egy része még figyelni sem bírt arra, ami Lengyelországban folyik: oly halálos biztonsággal *tudta*, hogy ennek csak rossz vége lehet. (Boldog Nyugat, amely az ilyen veszélyeket csak az eszével latolja, mert megszokta, hogy emelvényről szurkolja végig az eseményt!) A birodalmi központ azonban zavarbaejtően viselkedett: beírta azzal, hogy éberségre intsen a külföldről mozgatott, rendbontásra uszító, antiszocialista elemekkel szemben, s csak arra ügyelt, hogy sztrájkról, megegyezésről, még véletlenül se értesülhessen a gyanútlan szovjet olvasó.⁴ A dicsőséges tankok azonban nem indultak meg — e sorokat 1980 október végén írjuk — s így Lengyelország haladt tovább a maga útján: a Gdanskban kivívott szabadságok szeptember folyamán fokozatosan kiterjedtek az egész országra. A « minek ugrálni, hát engedhetik ezt az oroszok? » kelet-európai bölcsességére, legalábbis időlegesen, rácáfolt az események menete. Az eredmény — független szakszervezetek, amelyekbe már az első hetekben átvándorolt a lengyel nagyipari munkásság túlnyomó része — olyan hihetetlen, hogy csakugyan magyarázatot igényel.

A lenini egypárturalom szemszögéből nézve a lengyel újítás elfogadhatatlan. Elfogadhatatlan elvben: mert világossá teszi, hogy a munkásosztály és a « párt » két dolog. Elfogadhatatlan gyakorlatban: mert ahol önálló munkásszervezet van, ott « a párt » nem diktál tetszése szerint.

4. A magyar pártsajtó bátorsága is csak odáig terjedt, hogy felelősségteljesen cuppogott a tragikus, de azért nem reménytelen helyzetről.

Mindennemű társadalmi öntevékenység eltiltását hívják bolsevik fanyelven « demokratikus centralizmusnak ». S az is tény, hogy ahol csak a leninista párt hatalomra jutott, gondosan kipusztított minden intézményt vagy szervezetest, amely fölött nem volt befolyása. A bolsevik hatalmi ráció síkján az ellenérvek úgyszólván elhanyagolhatók. Így például az az újabb, főleg reformista körökben divatba jött szempont, mely szerint a társadalom « vezetését » megkönnyíti, ha a központi akarattal szemben kifejezésre jutnak a helyi, csoport- és részérdekek is. (A *magasabb* érdekek képvisellete természetesen a központnak van fenntartva...) Ilyen nézeteknek a magyar pártvezetés is időről-időre hangot ad, de ettől még a szakszervezetek semmi szabadságot nem nyertek. Természetesen a részérdekeket sem fejezik ki, ugyanis fából vaskarika az az elképzelés, hogy pártengedelmességnek alárendelt, káderkarrierre törekvő, államilag fizetett hivatalnokok majd úgy viselkednek, mintha ilyen vagy olyan réteg képviselői volnának.

Az életben, szerencsére, nemcsak párturalmi elvek vannak, hanem kivételek is. Ilyen kivétel például a lengyel katolikus egyház, amelyet minden erőfeszítése ellenére sem tudott szétbomlasztani, illetőleg belülről meghódítani a kommunista pártállam. Ez a példa azonban már átvezet minket az 1980 nyárútoi fejlemények magyarázatához. A lengyel katolikus egyházat azért nem tudta felmorzsolni a pártállam, mert annak vezetői és hívei szívósan ellenálltak. A képlet talán nem ilyen egyszerű — az ellenállást helyzeti-nemzeti adottságok is elősegítették, amelyeket ehelyütt rövidség okáért nem tárgyalhatunk —, de végülis a lényeg ez. S ugyanezt a lényegét találjuk meg a lengyel munkásság újabb kivívott eredményei mögött. Nincs okunk feltételezni, hogy a Lengyel Egyesült Munkáspárt elvet változtatott, sem azt, hogy az oroszok belenyugodtak abba, ami Lengyelországban történik. De minden jel szerint a társadalmi erők nyomása olyan méreteket öltött, hogy a kormányrudat kezükben tartó pártvezetőknek *nem volt más választásuk*. Kénytelenek voltak néhány alapvető — s első látszatra elfogadhatatlan — követelésnek engedni, mert *minden más döntés még rosszabb kimenetellel*

fenyegetett. Az erőviszonyoknak ez a képlete a jövőre nézve is érvényes: természetes, hogy a lengyel pártvezetés mindent el fog követni, hogy a szeptember elején kényszerűen megadott engedményeket visszavegye, illetőleg kiforgassa valódi értelméből; a kérdés csupán az, lesz-e erre nagyobb ereje, mint eddig. Maguk a lengyelek úgy gondolják, hogy nem lesz, s hogy ennél fogva a társadalmi ellenállás 1980 nyarán elért eredményei tartósíthatók. Ez a — kívülről többnyire lesajnált — önbizalom arra épül, hogy a lengyel népnek máris sikerült a szovjet világban uralkodó törvényekre rácsáfolnia.

A közép-kelet-európai társadalmak 1953 óta tartó — változó erővel hol itt, hol ott fellobbanó — szabadságharcában eddig két stratégia kristályosodott ki: az 1956-os magyar és az 1968-as cseh. Mindkettő vereséggel végződött, s ebből sokan azt a keserű végkövetkeztetést vonták le, hogy « nincsen remény ». Hiszen logikailag 1956 és 1968 a lehetőségek egész skáláját felölelte: a magyar forradalom meg akarta dönteni a fennálló rendszert, a cseh reformmozgalom pedig belülről akarta átalakítani. Egyik sem sikerült, mert az oroszok a belső átalakítást épp oly brutálisan megakadályozták, mint a forradalmi rendszerváltozást. A két bukás közül talán az utóbbi bizonyult kevésbé hiábavalónak: a csehekkel ellentétben (akik mindent elvesztettek) a magyarság mégis elért valamit, habár késleltetve, burkoltan és komolyabb — intézményes — biztosítékok nélkül. Sokáig úgy tűnt tehát, hogy az ilyesféle burkolt belső javítgatás a szovjet uralom alatt elérhető változás non plus ultrája. Ne kergessünk intézményes demokráciához vagy jogvédelemhez fűződő ábrándokat — örüljünk annak, hogy van egy jó fejedelmünk, s hogy a pártállam (vagy legalábbis annak egy része) velünk cinkos.

E holtpontról mozdította ki Kelet-Európát a lengyel újítás. Ennek elveit a KOR-t (Társadalmi Önvédelmi Mozgalom) kezdeményező demokratikus ellenzék dolgozta ki,⁵ érvényes praxisát azonban a Gdanskból elindult népmozgalom teremtette meg. Miről van szó? Arról, hogy a

5. Lásd alább J. Kuron első szövegét.

lengyel társadalom ösztönszerűen megértette, hogy a pártállam lényegét nem lehet megváltoztatni, s hogy eltávolítani sem lehet ezt az államot a szovjet birodalom mai katonai és politikai ereje mellett. Az 1956-os magyar népforradalomtól eltérően a mai lengyel népmozgalom tehát nem törekszik az államhatalom meghódítására (vagyis a hatalmon lévő párt erőszakos megdöntésére). De az 1968-as cseh népmozgalomtól eltérően nem törekszik ennek az államhatalomnak a megjavítására sem: a reformkommunizmus ábrándjai régesrég szétfoslottak Lengyelországban, mint ahogy szétfoslottak Csehszlovákiában is. A lengyel ellenállás egy harmadik ösvényre lépett, amelynek lényege a következő: a pártállam marad a helyén, s megmarad olyannak, amilyen; de lényegét megtartva is rááll — mert rá kell állnia — bizonyos intézményes változásokra. A pártállam életbenmaradása, lényegének érintetlenül hagyása, vezető szerepének látszólagos csorbítatlansága igen fontos tartozéka ennek a stratégiának. A szovjet beavatkozás eddig minden esetben, így vagy úgy, a helytartó párttal függött össze. A csehszlovák kommunista párt fejlődését 1968-ban a moszkvai főhatalom azért vétőzta meg, mert gyanús irányt vett (valami ilyesmi játszódott le 1954 végén Magyarországon is, Nagy Imre első leváltása idején). Afganisztánban pedig — mint Magyarországon 1956-ban — azért indultak el a szovjet tankok, mert a párthatalom lángja már túlságosan gyengén pislákol. A lengyel ellenzéki és önvédelmi mozgás sikere — tetszik vagy nem tetszik — most azon múlik, hogy a Kania-féle pártvezetésnek sikerül-e valamennyire összeszednie magát: talál-e magában erőt gazdasági reformhoz, rendcsináláshoz, új politikai program kidolgozásához, a szétzilált párttagság összekovácsolásához, s mindezt úgy, hogy az oroszok is bízzanak benne. Ha igen, akkor az eddig kiharcolt feltételek mellett folyhat tovább a kötélhúzás társadalom és állam között. Ha nem, akkor a birodalmi központ közbelépése így vagy úgy bekövetkezik.

De maradjunk a kötélhúzásnál. Képtelenség-e az 1980 őszen kiharcolt új szabadságok tartós fennmaradásában bízni? Lengyelország háború utáni — vagy pontosabban: Sztálin utáni történelme teli van ilyen képtelen valószínűt-

lenségekkel. Így például 1956-ban Gomulka elfogadta, hogy a parasztság visszatérhet az egyéni gazdálkodáshoz, s Kádárékkal ellentétben, akik ugyanebben az időben ugyanezt mondták, a lengyel állampárt azóta sem szegte meg ebbeli ígérését. Ugyancsak 1956-ban jött létre a katolikus egyházzal való kiegyezés, amelynek eredményeként az egyház üldözött ellenfélből megtűrt — ámbár ellenőrzött — kulturális partnerré vált, olyan szellemi-erkölcsi hatalommá, amellyel a párthatalomnak is minduntalan számolnia kell, egy kicsit állammá az államban (talán érdemes itt megjegyezni, hogy Lengyelországban *nem* az állam fizeti a papságot). Az önálló munkás- és alkalmazotti szakszervezetek létrehozása ebbe a történelmi sorba illeszkedik bele, s ennél fogva szervesen kapcsolódik a párthatalom gyakorlásának lengyel tradíciójához.

Igaz, hogy a társadalom belső újjászerveződése most egy olyan osztályban megy végbe — ipari munkásság, bérezettek társadalma — amelyet a leninista állampárt mindig és mindenhol saját tulajdonának, kizárólagos védenecének, elvitathatatlan képviseleti alapjának tekintett. Kitől ered a megbízatás a proletárdiktatúrára, ha a munkásosztály a párttól elkülönülten szervezkedik, sőt egyenesen azzal a céllal, hogy a pártállammal szemben védelmezze magát? Ez itt a bökkenő, s egyben a különbség például az egyház önállóságával szemben. Tudjuk, ugyan, hogy az állampárt a legfőbb erkölcsi értékeket is kizárólagosan óhajtotta birtokolni, de azt sohasem állította, hogy hatalmát a katolikus hívők gyülekezetétől származtatja.

Sokak szemében az új szakszervezeti önállóság fából vaskarikának tűnik, mert vagy egyetemes a munkásérdekért való küzdelem (mely esetben az állam demokratizálására is kell törekednie), vagy pedig önáltatás az egész s legjobb esetben oda vezet, hogy a pártállam a szokásos módon integrálja — lenyeli — az új szakszervezeteket. A gdanski megállapodásnak az a pontja, mely szerint a sztrájkoló munkások tábora elismeri a párt vezető szerepét, ezt a gyanút erősíti, s a politikailag járatlabbak részéről fel is merült a kérdés, nem ment-e a sztrájkbizottság túl messzire a hatalom által követelt

irányban? Miért kellett még neki is a párturalmat legitimálnia? Hogy adhatta fel azt a jogát, hogy a fennálló hatalmi struktúrákat bírálja? Van-e esélye a társadalmi önvédelemnek, ha eleve lemond a politikai demokráciáról? Ha elfogadja, hogy a kommunista állam, úgy ahogy van, tabu?⁶

Az aggodalom érthető, de az érvelés nem állja meg a helyét. Először is az a bizonyos gdanski 2. pont nem legitimálta az állampártot. Csak annyit mondott: «Tudjuk, hogy ki van a nyeregben, erről nem vitázunk.» Másodsor, nincs szó arról, hogy a lázadó munkásság belenyugodott volna a meglévő hatalmi struktúrákba, hiszen ugyanazon egyezmény többi pontjában szinte csupa olyan dologról esik szó, az ármegállapítás módjától a cenzúráig, ami a struktúrához tartozik. Harmadszor, egy történelmi egyezkedésben az önkorlátozás nem szégyen, hanem bölcsesség. A történelemben eddig minden lépés, amely a demokráciát valóságosan mozdította elő, korlátozott és részleges volt. Történelmileg is, logikailag is, a szabadság alfája: a meglévő főhatalom körülhatárolása és a hatalmon kívülállók jogainak megfogalmazása, majd elismertetése. A körülhatárolás természetesen megköveteli — helyesebben: implikálja — a főhatalom elfogadását, de nem ettől válik legitimé.

A lengyel eljárás mód tehát bevált és régi tradíciókat követ. Kelet-Európában az teszi szokatlanná, hogy kívül esik a leninista gondolkozásmódon. A szovjet gőzhenger elérte azt, hogy Kelet-Európában még az antikommunisták egy része is leninista alapon mérlegeli a politikai hatalmat, az ahhoz való viszonyulást. Dupla vagy semmi. Ha nem vagyok a hatalommal, akkor ellene vagyok, s ha ellene vagyok, akkor meg kell döntenem.⁷ Messzire vezetne ki-

6. Olvasóink egy része talán emlékszik arra, hogy sorozatunk első számában erről folytatott vitát Bence György és Kis János Hegedűs Andrással.

7. Ez a radikális forradalmiság szólal meg a romániai Bíró* Péter alább közölt naplójegyzeteiben is.

elemezni, hogy ez a gondolkodásmód hol kezdődött, de annyi bizonyos, hogy demokrácia sehol nem kezdődött ezen az alapon.

Talán túlságosan is nagy figyelmet szenteltünk a lengyel mozgás baloldali bírálatának, amikor pedig Magyarországon inkább az ellenkező érzés uralkodik. A lengyel — gondolja magában öt magyar közül hat — megint egyszer elgaloppozta magát. Isteni szerencse, ha nem fizet rá. De az bizonyos, hogy a példája követhetetlen. « Csak próbálnánk mi sztrájkolni! » Eddig is szakadék volt a két ország között, ezentúl még szélesebb lesz.

Igaz-e, hogy amivel a lengyelek próbálkoznak, olyan rettenetesen messzi esik a magyar társadalom belső út-keresésétől? Tegyük egy pillanatra zárójelbe azt, ami a lengyel helyzetet 1980 őszén olyan rendkívülivé teszi. Számítoljuk le, hogy Lengyelországban gazdasági csőd van, s hogy a magyar gazdaság viszonylag épen vészeli át az újabb keletű megrázkódtatásokat. Vegyük figyelembe az alapadottságokban régtől fogva meglévő különbségeket (a két nemzet nagyságrendje, helyzete Európában, stb), amelyek a két kommunista párt viselkedés-modelljére is rányomták bélyegüket. Milyen következtetésre jutunk, ha mindezeket a különbségeket kiküszöböljük?

Látszólag a lengyel munkás 1980-ban is azt a harcot vívja, amelyet a magyar munkásság 1956-ban gyökeresen más körülmények között kezdett meg (s vesztett el). Ez a párhuzam olyan szembetűnő, hogy jelen kötetünkben is érdemes volt visszatérni rá.⁸ Ebből a legtöbben csak a fáziseltolódást veszik figyelembe.

De egyáltalán nem biztos, hogy nagyobb távlatból nézve is akkora a különbség. 1956 óta Magyarországon nyílt, szervezett megmozdulásra nem igen van lehetőség. De azért a magyar társadalom is mozgásban van, falun-városon egyaránt, s burkolt — néha negatív — cselekvései egyet

8. Lásd a Nagybudapesti Központi Munkástanács tevékenységéről szóló dokumentumokat (80-87. oldal).

s mást kikényszerítettek az elmúlt évtizedekben. Harminc éves távlatból nézve bizonyosan elmondhatjuk, hogy az életkörülmények síkján többet ért el a magyar dolgozó, mint a lengyel. Hiszen ezért lázad az utóbbi, s marad nyugodt a másik. Nyugodt, sőt — a körülötte látható világot felmérve — elégedett: « Ügyesek vagyunk, elértük a magunk csendes módján, amit lehetett; csak rosszabb ne legyen. » Szabatosabban fogalmazva: a magyar társadalom olyan cselekvéssel is beéri, amelyet nem szankcionál tételes jog. A lengyelek abban mások, hogy a sok rossz tapasztalat után *intézményes biztosítékokra* törekszenek. Az érdekvédelem Kelet-Európában többnyire szervezetlenül — ösztönösen, érzésre — folyik; a lengyelek abban újítottak, hogy e harc követelményeit társadalmi szerződésbe foglalták. A sztrájk maga nem újdonság Lengyelországban; arra nem kell pecsétes írás senkitől, hogy lehetséges-e, szabad-e: 1970 óta ezrek és ezrek sztrájkoltak úgyszólván minden évben. A sztrájkjog ennyiben régóta megvan, a gdanski és szzczecini írásos megállapodás csak szentesít egy eddig formátlan, megfogalmazatlan, bizonytalan — és ennél fogva kétséges, sokszor hatástalan és többnyire veszélyes gyakorlatot. Az új szerződés utat nyit egy nyugodtabb, kormányozottabb s ennél fogva hatékonyabb eljárás mód előtt. Még az is elképzelhető, hogy a sztrájk törvényesítése után kevesebb lesz a tényleges munkabeszüntetés, ugyanis szokásba jönnek a sztrájkot megelőző békéltetési eljárások. A dolgok ilyen alakulása a pártállam válságát is enyhítené (s az így is volna rendben, hiszen mitől érdemelné a gdanski megállapodás az egyezkedés nevet, ha nem volna *mindkét* fél számára előnyös?): az egyezményes eljárás nyújt leginkább reményt arra, hogy a káoszt felváltja a rend.

Ha összehasonlítjuk az 1980. nyárvégi lengyelországi földindulást az 1956. évi magyar és az 1968. évi csehszlovák eseményekkel, még egy különbség ötlük szembe. A lengyel küzdelemnek nincs meg az az ifjú pátoza, amely annak idején a magyar forradalmat, majd a tizenkét évvel későbbi cseh erjedést jellemezte. Elődeikkel ellentétben a lengyel munkásvezetőknek nincsenek illúzióik. Nemcsak azt tudják, hogy csodák nincsenek, hanem azt is, hogy

minden kivívott eredményt napról napra újra kell érvényesíteni. Az augusztus óta végbement, olykor látványos változások ellenére sem számítanak a rendszer « megújulására », s nem építenek semmiféle ígéretre, csakis a saját szívós kitartásukra, valamint arra, hogy a Gdanskban megfogalmazott kompromisszumtól való eltérés a kormányzat számára is rosszabb helyzetet teremtene. Ilyenek az új « érdekviszonyok » Lengyelországban (hogy kivételesen egyszer mi is a mai magyar szociológia zsargonját beszéljük).

A munkások bizalmatlansága a pártállammal szemben lépten-nyomon megnyilvánul (újabb és újabb figyelmeztető sztrájkok, stb). Voltaképpen itt van az igazi törés; a lenini szocializmus normális működési modellje ugyanis mindenekelőtt azt követeli, hogy a dolgozók folyton bizalmat előlegezzenek az uralkodó pártnak, függetlenül az elért eredményektől vagy attól, hogy éppen milyen irányban halad « a vezetés ». Az új lengyel munkásszervezetek az egészséges bizalmatlanságra építik a pártállammal való együttműködésüket. Régi tapasztalatból tudják, hogy a legcsekélyebb bizalom előlegezése is nyomban a hatalom csapdájába lökné őket. A hatalom képviselői sokkal könnyebben mondhatják az új szakszervezetek vezetőinek: « Jól van, rendes fiúk vagytok, derék hazafiak, veletek meg lehet egyezni », — *ők* nem adhatják vissza a bókot, mert azonnyomban elkapja karjukat, lábukat a totalitárius érdekezésség hajtószíja. A totális állammal érdekközösségbe lépni: taktikai hiba. Attól kezdve minden érvelés, magyarázkodás hiábavaló, a Hatalom tudja, amit tud, s a kellő pillanatban rácsatolja ügyfele kezére a bilincset: « Hát nem tegnap mondtad, hogy a Párt jót akar? Most megint rakoncátlan vagy? Megint kezded? (stb.) ». Az ilyen törbeejtés ellen a legbiztosabb védekezés, ha eleve nincs szó egyetértésről. Igenis, haragszunk. Igenis, mást akarunk. Igenis, rakoncátlanok vagyunk: *elvből*. Nem gondoljuk, hogy a párt jót akar, legfeljebb arra tartjuk képesnek, hogy felismeri érdekeit. Nem kell jutalom, nincs szükség mosolygó egyetértésre. *Világosan körülhatárolt jogok kelleneek*. Ellenzék csak ilyesféle alapállásból tart-

ható fenn. Aki az egyetértés nyelvét beszéli, azt előbb-
utóbb lenyeli a Hatalom.

Egyetlen ponton képzelhető el érdek-azonosság az állampárt és a társadalom között — Lengyelországban csakúgy, mint Magyarországon — : az oroszokat illetően. Finnországot kivéve a szovjet érdek-zóna csak kommunista államot tűr meg. Ebben a helyzetben nagy különbség, hogy a helyi főhatalmat bitorló kommunista párt, illetőleg annak vezetése, kivel cinkosabb: Moszkvával vagy saját nemzetével. Az első esetben a társadalom kiszolgáltatottsága teljes. A második esetben az emancipációs stratégiának valamennyire az állampárt is részese. Ez persze nagyfokú skizofréniát feltételez a helyi pártvezérek részéről: az oroszok felé közvetítő, érdekkijáró szerepüket valahogyan össze kell egyeztetniük a szocializmusról és a proletár internacionalizmusról alkotott ideológiai képükkel. Ez a kétértelműség — változó tudatossági fokon, változó intenzitással — létezik. S az adott helyzetben a közvetítő szerep eljátszására nem is igen alkalmas másfajta politikus-típus, mint a skizoid vagy — a cinikus. Csehszlovákia tragédiája, hogy 1968-ban naív vezetői voltak, 1968 után pedig olyan rideg vezérkar került az élre, amely közvetítő szerepről mit sem akar tudni. Magyarországon az utolsó két évtizedben kialakult a közvetítő tudat. A Lengyelországgal kapcsolatos nagy kérdések közül az egyik, s nem a legkisebbik, éppen az, hogy a Lengyel Egyesült Munkáspárt jelenlegi — erkölcsileg megtépázott, szellemileg régóta megtizedelt — vezetősége el *tudja-e* játszani a közvetítő szerepet nemzete és a szovjet kormány között? (Mert, hogy ezt a szerepet *akarja* játszani, arra vannak jelek.) Egy másik, ehhez kapcsolódó kérdés: hogy adott esetben találnak-e az oroszok egy maroknyi elszánt csatlóst — muszkavezetőt, ahogy ezt Magyarországon nevezték 1956-ban —, aki a közvetítéssel szakítva a kíméletlen helytartóságot választja s az ezzel járó véres munkát képes is elvégezni?

Amikor e sorokat írjuk, még nincsen jele ilyesminek. Eleve nem is könnyű elképzelni, mire számíthat egy erőszakos orosz beavatkozás. Elvégre is a lengyel munkás elégedetlensége évtizedek óta tart: szovjet tankhadosz-

tályok jelenlététől nem lenne kisebb (a tankhadosztályok máris jelen vannak). Lengyelország alapproblémája, hogy a termelési apparátus vészesen elégtelenül működik a lakosság elvárásaihoz és kialakult életszínvonalához képest: mit tud ezen változtatni egy fegyveres intervenció, hacsak azt nem, hogy a termelést egyenesen nullpontra taszítja? Nincsenek illúzióink: tudjuk, hogy a Lengyelországban kialakult helyzet kihívás a szovjet rend ellen, s hogy a birodalom vezetői minden rendelkezésükre álló eszközt igénybe fognak venni, hogy ráncbaszedjék ezt a lázadó tartományt. Ha a távolabbi jövőt mégsem látjuk olyan sötétnek, ennek egyedüli oka a lengyel nép. Csaknem négy évtized története tanúsítja, hogy Lengyelországot nem lehet úgy kormányozni, mint Ukrajnát vagy Fehéroroszországot.

Kende Péter